

BABA-OĞUL-OTORİTE ÜÇGENİNDE “KIRMIZI SAÇLI KADIN” VE “TRANS-ATLANTİK”

“THE RED HAired WOMAN” AND “TRANS-ATLANTIC” WITHIN THE FATHER, SON, AND AUTHORITY TRIANGLE

Neşe Munise YÜCE

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Polonya Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, netayu@gmail.com

Öz

Baba-oğul ilişkisi insan yaşamının en önemli ve belki de en zor ilişkisidir. Genelde babalar gerçekleştiremedikleri arzularını oğulları aracılığıyla yaşamak ister, bir anlamda oğullarını özel projeleri gibi görürler. Oğullarsa çoğu zaman, üzerlerinde kurulan veya kurulmak istenen otoriteye belli bir yaşa geldiklerinde karşı çıkarak, babalarının arzularından çok kendi arzu ve hayallerini gerçekleştirecekleri bir yaşam seçerler. Olaylar böyle gelişince de baba ve oğul arasında bir çatışma çıkması çoğu zaman kaçınılmaz olur. S. Freud, baba-oğul mücadelesinin tek sebebi olarak “ödüpus kompleksini” gösterir. S. Freud, “Totem ve Tabu” adlı kitabında bu mücadeleden söz eder ve baba-oğul mücadelesinin bilinçaltı dürtülerle geliştiğini öne sürer. Freud, baba-oğul mücadelesinin temelinde ödipal bir çatışma görür. Bu psikolojik motifin, bir başka deyişle, insanlığın varoluşundan bu yana devam eden bu sancılı motifin yani baba-oğul ilişkisinin edebiyatın en başat motiflerinden biri olduğu aşikârdır. Disiplinler arası bir düşünceyle yapılacak olan bu çalışmada biri Türk diğeri Polonyalı, ama dünya ölçeğinde ün kazanmış iki yazarın (Orhan Pamuk’un “Kırmızı Saçlı Kadın” ve Witold Gombrowicz’in “Trans-Atlantik”) romanlarında “babayı ve oğlu öldürme” arketipine değinilecektir. Yapılan çalışmada, bu “öldürme arzusu”nu Erich Fromm’un ödipus kompleksine yaklaşımıyla, yani bu çatışmayı ataerkil bir toplumda oğulun baba otoritesine isyanının sembolü olarak ele almak amaçlanmaktadır. Polonya toplumu ve Türk toplumunun erkek otoritesine dayanan örgütlenme düzenini karşılaştırmak amacıyla yapılacak olan bu çalışmada, iki toplum arasında bu bağlamdaki ciddi benzerlikler ele alınan iki roman ölçeğinde gösterilmeye ve her iki romanın da “oğullarına değer vermeyen” toplumlar için bir meydan okuma olduğu kanıtlanmaya çalışılacaktır.

Abstract

The father and son relationship is the most important, and probably the most difficult one. Generally, fathers want to realize their desires which they were not able to through their sons, and in one sense see them as their special projects. However, when they come to a certain age, the sons mostly choose a way of living in which they can realize their own dreams by resisting their father's desires. As a result of this, conflicts, inevitably, arise between them. S. Freud shows “Oedipus complex” as the only reason for the conflicts. S. Freud, mentions them in his book entitled “Totem and Taboo”, and asserts that these conflicts develop through subconscious drives. It is obvious that the oedipal conflict between the father and son, which has been ongoing since the beginning of the mankind, is one of the most dominant patterns in literature. This interdisciplinary study addresses the “killing father and son” archetype that is found in two Turkish and Polish world-famous writers' novels (“The Red Haired Woman” by Orhan Pamuk and “Trans-Atlantic” by Witold Gombrowicz). In this study, “the desire to kill” is discussed through Erich Fromm's approach to Oedipus complex, that is to say, regarding the conflict as a symbol of revolt of the son against his father's authority in a patriarchal society. With the aim of comparing the organizational structure that rests on male authority in Polish and Turkish societies, in this study the similarities in this sense, will be shown and verified in the scale of these two novels which constitute a challenge against the societies which do not dignify their sons.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 1 Eylül 2018
Kabul edildiği tarih: 3 Ekim 2018
Yayınlanma tarihi: 28 Aralık 2018

Article Info

Date submitted: 1 September 2018
Date accepted: 3 October 2018
Date published: 28 December 2018

Anahtar sözcükler

Ataerkil Toplum; Ödipus Kompleksi;
Baba Cinayeti; Oğul Cinayeti;
Arketip

Keywords

Patriarchal Society; Oedipus
Complex; Murder of The Father;
Murder of The Son; Archetype

DOI: 10.33171/dtcfjournal.2018.58.2.5

“Oğullar oğulluktan sessizce çekilmesini bilmelidir abiler” (Ece Ayhan)

Baba-oğul çatışması ne yaman bir çatışmadır. İnsanlığın varoluşundan bu yana süregelen ve sürececek bir kavga. S. Freud, “Totem ve Tabu” adlı kitabında baba-oğul çatışmasının bilinçaltı dürtülerle geliştiğini öne sürer.¹ Freud’un ödipal bir çatışma olarak gördüğü baba-oğul mücadelesini bir güç savaşı olarak da görmek mümkündür. Babaların gerçekleştiremedikleri arzularını oğulları aracılığıyla yaşamak istedikleri, bir anlamda onları yaşamlarının devamı olarak görmek istedikleri, oğulların da genelde bu arzuya karşı bir protesto oluşturdukları bilenen bir gerçektir. Bunun içindir ki, baba-oğul çatışması edebiyatın başat motifleri arasında her zaman yer alacaktır.

Bilindiği gibi, Rus biçimci V. Propp, “Masalın Biçimbilimi” adlı kitabında halk masallarını karşılaştırmış ve bu masalların, görünürdeki çeşitliliği altındaki tek biçimliliğini saptamıştır.² Propp’un bu saptamasını tüm kültürlerdeki masal ve destanlarda görebiliriz. Öyleyse, Oidupus’tan Şehname’ye pek çok destan ve masalda baba-oğul cinayeti arketipini görmek bizi şaşırtmayacaktır. Destanlarda bu suçun temelinde iktidarı ele geçirmek ve kıskançlık vardır, ne var ki, insan Freud’u düşünmeden edemiyor. Freud baba-oğul çatışmasını dünya edebiyat tarihi içinde belki de en güzel yansıtan “Karamazov Kardeşler” hakkında 1927’de “Dostoyevski ve Baba Katli”³ başlıklı bir yazı kaleme almış ve bu romanın, Dostoyevski’nin babasını öldürmek istemekteki gizli arzusunu ifşa ettiğini ileri sürmüştür.

İşte biz de bu yaman çatışmayı konu eden çalışmamızda, biri Türk diğeri Polonyalı, ama ikisi de dünya ölçeğinde ün kazanmış iki yazarın, yani Orhan Pamuk’un “Kırmızı Saçlı Kadın” ve Witold Gombrowicz’in “Trans-Atlantik” adlı romanlarında ‘babayı ve oğlu öldürme’ arketipine değineceğiz.

Önce “*yere, milli bir dünya ile Batı dünyasının karışımıdır benim dünyam*” (Pamuk 4) diyen Pamuk’tan başlayalım: Yazar “Kırmızı Saçlı Kadın”da Sofokles’in “Kral Oidupus”u ile Firdevsi’nin “Şehname”sindeki Rüstem ile Sohrab’ın hikâyesini karşılaştırarak, Nobel konuşmasında söylediği cümleyi yine ve yeniden

¹ “Oğullar cinsellik ve erk isteklerinin yolunda olanca gücüyle karşılarına çıkan babadan nefret ediyor ama aynı zamanda onu seviyor ve hayranlık duyuyorlar. Onu ortadan kaldırmakla nefretlerini doyurduktan sonra (..) genel olarak duyulan bir pişmanlıkla birleşen günah duygusu ortaya çıkar”. (S. Freud, *Totem ve Tabu*. Çev. Hasan can, Ankara: Tutku, 2014. 184).

² Detaylı bilgi için bkz. Propp, Vladimir. *Masalın Biçimbilimi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

³ Detaylı bilgi için bkz. Freud, Sigmund. “Dostoyevski ve Baba Katiliği” (önsöz). Dostoyevski, Fyodor. *Karamazov Kardeşler*. Çev: Selahhattin Hilav. İstanbul: İletişim, 2011. 9-27.

gerçekleştiriyor. “Kırmızı Saçlı Kadın”ın başkahramanı Cem, babasının ailesini terk etmesiyle babasız kalmış ve üniversiteye hazırlık sınavı için dersane parasını biriktirmek amacıyla bir kuyu ustasının yanında çalışmak için Öngören’e gelmiştir. Lisedeyken okuduğu Kral Oidipus ve yeni çevresinde öğrendiği Sohrab’ın hikâyesi çerçevesinde, Cem’in, dolayısıyla romanın öyküsü biçimlenir. Babasızlıkla başlayan öykü yeni bir baba bulma arayışıyla devam eder. Aslında konuyu Cem’in babasız kaldığını öğrenen Kırmızı Saçlı Kadın’ın *"kendine başka bir baba bul. Herkesin babası çoktur bu ülkede. Devlet Baba, Allah Baba, Paşa Baba, mafya babası... burada kimse babasız yaşayamaz"* (Pamuk, *Kırmızı Saçlı Kadın* 68) sözleri özetler; zaten ele aldığımız her iki yazarın bu bağlamdaki ortak noktasını belirleyen de bu sözlerdir. Kendi arzusu dışında babasız kalan Cem kendini var etmek için başka baba arar ve Cem’in, Freud’a göre, aslında iğdiş edilme korkusuyla babayı yok edip böylece kendini var etme arzusuyla, baba olarak gördüğü Mahmut Usta’yı “öldürüp” varlığını devam ettirme süreci böylece başlar. Cem’in “Kral Oidipus”un Freud tarafından yazılan kitap özetinde *'her erkeğin içinde taşıdığı babasını öldürme isteği iddiasını taşıdığını'* (Pamuk, *Kırmızı Saçlı Kadın* 94) fark etmesi bu bağlamda çok anlamlıdır, zira babalık aradığı kişi o yüzden daha sonra ölüme terk edeceği Mahmut usta olacaktır. Cem’in bir kumpanyada oyunculuk yapan, neredeyse annesi yaşındaki kırmızı saçlı kadına duyduğu arzu da ödipal komplekse yönelir. Ne de olsa, Cem kasabadaki çadır tiyatrosuna giden ve kırmızı saçlı kadınla tanışan ustasını (babasını) potansiyel bir rakip olarak görmeye başlar; ardından bir gün kuyuya inen Usta’nın kafasına kovayı düşürür; onu öldürdüğünü düşünse de, Usta’yı çıkarmak için kimseyi çağırılmaz ve oradan kaçar.

Romanın ikinci kısmında, olgunlaşmış bir iş adamı olan Cem’in yolu yıllar sonra bir inşaat projesi için Öngören’e düşer. Mahmut Usta’nın, birkaç yıl önce eceliyle öldüğünü, kırmızı saçlı kadınınsa hala Öngören’de yaşadığını ve hatta Enver adında bir oğlunun olduğunu öğrenir. Oğul Enver’in, baba Cem’in kırmızı saçlı kadınla tek gecelik ilişkisinden olma evladı olduğu ortaya çıkar. Bir diğer ilginç bağlantı da Cem’in öz babasının da bu kırmızı saçlı kadınla bir zamanlar ilişki yaşamış olmasıdır. Babasının ilişki yaşadığını bilmeden aynı kadınla birlikte olması kahramanımızın Kral Oidipus’a uzaktan el sallaması olarak yorumlanabilir. Babasının kim olduğunu bilmeden büyümüş oğul Enver’in, baba olduğundan habersiz bir halde yaşayan Cem’le birlikte bu selama katıldığı düşünülebilir. Enver’in babasını bularak –onu böylece var ettikten sonra- öldürmesiyle roman sona erer.

Bu anlamda “Kırmızı Saçlı Kadın” romanında Cem’den başlayarak, bir baba arayışı veya babayı yaratma ve sonra ondan kurtulma durumu söz konusudur. Burada ‘baba’ motifini simgesel olarak düşünmek de mümkün; babayı veya otoriteyi var etme ve sonra ondan kurtulma çabası gibi bakabiliriz bu romana. Neden Orhan Pamuk’un Rüstem’in değil de Oidipus’un zaferini seçtiğini düşünmeden edemiyor insan. İşte onun için bu yazı Ece Ayhan’ın “Mor Külhani” başlıklı şiirinden bir dizeye adandı. Çünkü doğu toplumları, oğullarına ‘oğulluktan sessizce çekilmeye izin vermeyen’ babaların toplumudur. Orhan Pamuk’un, Rüstem yerine Oidipus’u yeğlemesi de sakın buna bir isyan olmasın. Bu çalışmanın önemli bir savı olan bu cümleyi daha sonra hatırlamak üzere şimdilik bırakalım ve Freud’tan Fromm’a geçelim.

Erich Fromm’un, ödipal kompleksi ataerkil bir toplumda oğulun baba otoritesine isyanının sembolü olarak gördüğünü biliyoruz. Hatta Fromm, bir adım daha ileri giderek, erkek egemen olmayan toplumlarda ödipal kompleksin bulunmadığını öne sürer.⁴ İşte tam da burada Gombrowicz’in “Trans-Atlantik” adlı romanındaki baba-oğul ilişkisinden söz etmenin sırası. “Trans-Atlantik” erkekliğe, olgunluğa karşı bir meydan okumadır.

Witold Gombrowicz, 1939’da savaş başlamadan hemen önce bir transatlantikle Arjantin’e gider ve 1963 yılına kadar orada kalır. “Trans-Atlantik” başlıklı romanını ailesi ve arkadaşları için yazdığını kitabın içinde şu cümlelerle ifade eder Gombrowicz: “*Aileme, akrabalarım, dostlarıma, Arjantin’in başkentinde geçirdiğim onlarca yıllık maceranın başlangıcını aktarmak için bir gereksinim duyuyorum. (...) 1939’un yirmi bir ağustosunda “Chrobry” adlı gemiyle Buenos Aires’e vasil oldum. Gdynia’dan Buenos Aires’e kadar olan bu gemi yolculuğu olağanüstü eğlenceli geçti...*” (Gombrowicz, *Trans-Atlantik* 19)

Bu sözlerle başlayan roman, yazarın Arjantin’de bulunan Polonya kolonisiyle tanışması ve oradaki yaşantısının parodik bir yansımasıdır. Aslında Gombrowicz bu kitap aracılığıyla vatan ve birey arasındaki ilişkiyi masaya yatırır. Bir Polonyalının vataniyle kurduğu ilişki aslında bir Türk’ün vatanına yaklaşımıyla benzer özellikler taşır. Vatan sözcüğünün Leh dilindeki karşılığı, dilimize ‘babaistan’ olarak çevrilebilecek ‘ojczyzna’dır Yani ‘baba vatanı’ veya ‘babavatan’. Hani dilimizdeki ‘anavatan’ sözcüğünü düşününce, acaba Leh dili daha fazla ataerkil mi diye düşünmeden geçemiyor insan. Şaka bir yana, Polonyalıların vatana (babaistana)

⁴ Detaylı bilgi için bkz. Tura, Saffet Murat. *Freud’tan Lacan’a Psikanaliz*. İstanbul: Kanat Yayınları, 2004.

olan düşkünlüğünü tapınma olarak gören Gombrowicz işte bu romanında tam da bu konuyu eleştiriye açmış görünüyor. Polonya'nın önünde sorgusuz sualsiz diz çökmeyi yadırgıyor ve kendisini vatan hainliği ile suçlayanlara günlüğünde şu sözlerle yanıt veriyor:

Bir Polonyalıya yaklaşacağım ve ona şöyle diyeceğim -Tüm yaşamın boyunca Ona diz çöktün. Şimdi tam tersi bir şeyler yapmaya çalış. Kalk ayağa. Düşün ki, yalnızca sen Ona hizmet etmek zorunda değilsin. O da sana ve gelişmene hizmet etmek zorunda. Sana doladıkları o aşırı aşkı ve saygıyı sıyr, ulusundan kurtulmaya çalış. İşte o zaman o Polonyalı bana öfkeyle şöyle yanıt verirdi: -Delirdin mi sen! Eğer öyle yaparsam ne değerim kalır benim? Ben de ona: -Senin için neyin önemli olduğuna karar vermek zorundasın (çünkü artık bu günden sonra bu kaçınılmaz): Polonya mı, yoksa sen mi? Nihayetinde senin için en son kararın ne olduğunu öğrenmek zorundayız. Senin için en temel olanı seç: Bir insan mısın, yoksa Polonyalı mısın? Eğer insanlık önemliyse, O, yani Polonyalılık sana yarar sağladığı ölçüde, insanlığa uygun olur. Ama seni frenler, tökezletirse üstesinden gelmeli. Yani düşün taşın! Ama o tutkuyla bağırabilirdi: -Doğru değil, beni bu karmaşık şeylerle aldatamazsın, çünkü ben ancak Polonyalı olarak, ulusumda insanlığımı kazanırım. Bir köpek yalnızca hayvan mıdır? Bunun buldoğu var, pointeri var. Ya kaz? Ya at? Benim gerçekliğimi elimden alma, çünkü benim yaşamım odur! O zaman ben onun omzuna sarılıp -Duygularını es geçerek gerçeğe ulaşmakta yanılıyor olmayasın? İtiraf et, O seni sınırlıyor, bağlıyor. O: "Sus! Bunları dinleyemem!" Bense: "Gerçekten var olmak istiyorsun, oysa kendi düşüncelerinden korkuyorsun ha?..."

Yüzyılların diyalogu, başkaldırıya karşı klasik ikna yöntemi... Belki de gönülsüzce bu ulussuzlaşmaya koyulabilirdim... Ben, ne evrensel yapıların şematığı ile bilimsel, kuru, kuramsal, soyut kozmopolitliğin, ne de duygusal anarşiden doğan ve akılsız kafaların tam "özgürlük" düşü peşindeki kozmopolitliğin hayranıyım. Ne birine, ne öbürüne inanıyorum. Tersine, insanın diğer insanlara bağlı olarak yaratılan bir varlık olduğu düşüncesi, beni sıkı ve yakın ilişkiler yumağına itiyor. Ama mesele şu, eytişimli hareketimin bu etabında hiç de Polonyalılığa saldırıyormuşum gibi hissetmiyorum, aksine onu uyandırmış ve canlandırmışım gibi bir izlenimim var. Bu nasıl olabildi? Ne de olsa onları Polonyalıktan kurtarmak istemiyor muydum? Gerçekten de... Ama bu çağrının tuhaf bir havası var.

Polonyalının, Polonya'ya daha az bağlı oldukça daha fazla Polonyalı oluşu sayesinde ortaya çıktı. (Gombrowicz, *Günlük 1953-1958* 307).

Gombrowicz “Trans-Atlantik”te ‘Babaistanla’ (ojczyzna), kendi bulduğu bir sözcük olan ‘Oğulistan’ın (synczyzna) düellosunu işte bunun için konu eder romanına. “Babaistan”ı eski binbaşı, baba Tomasz Korzycki kişileştirir. “*Bu adam, etik anlamda Onuru, Saflığı ve Doğruluğu, vatanseverlik anlamında Sadakati ve de Cesareti, aksiyolojik anlamda Kilise, Tanrı ve Geleneği simgeler*” (...) “*Oğul (Ignac) figürü ise Utancın, Ahlâksızlığın, İhanetin, Korkaklığın yanı sıra Özgürlüğün, Yaşamın ve Geleceğin temsilcisidir*” (Franczak 161). Peki, bu baba-oğul arasında ortaya çıkan çatışmanın kaynağı nedir? Romanın başkahramanı, Witold Gombrowicz’in Buenos Aires’te tanıştığı homoseksüel Gonzalo, Polonya kolonisinden eski binbaşı, baba Tomasz Korzycki’nin oğlu Ignac’a âşık olmuş ve onu elde etmek için Witold’un arkadaşlığından yararlanmaya girişmiştir. Gonzalo, erkekliğini, bir başka deyişle, gücünü ve otoritesini yitirmiş bir adam olarak çıkar karşımıza. Gonzalo’da korkunç bir karmaşa vardır, çünkü “*ahlâki ilkeleri baltalar, kültürel kuralların nedensizliklerini gösterir, aksiyolojik ve toplumsal düzenin doğallığını bozar*” (Franczak 162). Etnik kökeninden⁵ tutun da, sınıfsal statüsüne⁶, evinde beslediği hayvanlardan⁷ eşyalarına⁸ kadar her şey karmaşıktır, en başta da cinsiyeti⁹ tabii ki.

Gonzalo’nun yaklaşımıyla baba-oğul çatışması başlar; bu adamın, oğluna karşı ilgi duyduğunu anlayan Tomasz oğlunu, dolayısıyla otoritesini korumak için harekete geçer. Oğlunu öldürmeyi planlar. Buna karşın oğul Ignac babasını öldürmenin ona otoriteden kurtulma ve özgürlük vereceğini hayal ederek, baba katillliğini düşünmeye başlar. Gonzalo’nun ‘ahlâksız teklifi’ baba-oğul

⁵ “*Bu adam Libya’da doğmuş bir Melezmiş, babası Portekizli, annesi İranlı Türk’müş, adı da Gonzalo’ymuş*” (Gombrowicz, *Trans-Atlantik* 58).

⁶ “*Eğer ben bir Oğlana fazla para versem, daha fazlasını isteyecektir, sonra eve gelince, Tehditler, İzlemeler gırla gidecektir, hep daha fazla koparmak, daha fazla almak için. Bunun içindir ki, bir sarayım olduğu halde, uşak gibi davranıyorum. Böylece kendi sarayımda, kendi uşağım oluyorum!*” (Gombrowicz, *Trans-Atlantik* 60).

⁷ “*...iki köpek, biri Pekin Köpeği, ama kuyruklu, diğeri Çoban köpeği (ama kuyruğu sıçankuyruğu da, yüzü Buldok gibi) salonu birbirlerini ısırarak koşup geçtiler*” (Gombrowicz, *Trans-Atlantik* 106).

⁸ “*Şu Meryem Ana da Şu Hindicini Ejderhayı ısırtıyor, şu yeşil Acem Halısı, benim Murillo’mu paralyor, ya kornişlerdeki heykeller, lanet olsun hepsine, onları kafese kapatmam gerek, yoksa birbirlerini lokma lokma edecekler!*” Bir kahkaha patlattı, masanın üstünde duran küçük kamçıyı aldı Möblelere vurarak bağtırmaya başladı: “*Al sana, al sana, ısırırın ha, hadi kulübeye, doğru kulübeye!*” Sevinç içinde sarılıp bizi öpmeye başladı, tabii en önce Bay Tomasz’ı, sonra da İğanc’i. Bu ısırma işinin yalnızca köpeklerden değil, ama buradaki uyumsuz, karışık ve birbiriyle çelişkili eşyalardan kaynaklandığını fark etmiştik.” (Gombrowicz, *Trans-Atlantik* 60).

⁹ “*Ancak o bir kadın gibi, tiz bir kahkaha basıyor: “Korkma, sen benim için yaşlısın, ben ancak Gençlerle, Oğlanlarla yatarım!”*” (Gombrowicz, *Trans-Atlantik* 57).

çatışmasından, birey-vatan çatışmasına bağlanır. Baba Tomasz, daha sonra onu vatana kurban vermek adına, oğluna vatansever ve heteroseksüel bir biçim verme çabası içindedir aslında. Burada yazar, vatani sanki uğruna çocuklar kurban edilen bir 'Molek'le özdeşleştirir. Öyle ya, vatan uğruna verilen 'oğlan canından' daha ucuz ne vardır ki?!

İşte tam bu noktada Gombrowicz'in 'günlüğüne' uzanmak gerek.

Sanki bir oğlanın açlığı, ölümü ve acısı, sanki bir yetişkinin ölümünden, acısından, açlığından daha az bir ağırlığa sahip gibi, sanki bir oğlancığın önemsizliği onların çektiklerine derman oluyor gibi. İşte bu oğlancığın önemsizliği, bu oğlancık "aşağılıklığı" gençliği köle eden, zaten sağlamlaşmış olan insanlığın altındaki hizmetler için kullanılan bir şeydi. Her şeyin geçen zamanla insanın toplumdaki anlamının ve ağırlığının artması yüzünden kendi kendine olduğunu anlamıştım; ama aynı zamanda da yetişkinin, genci, onun önünde diz çökmek için ezdiği konusunda bir kuşku da ortaya çıkmıyor muydu? Utancın, benzer sorular çevresinde dolaşan boğucu buharı, burada itiraf edilmemiş ve toplumsal güçlerin oyunuyla açıklanmayan bir şey olduğunun kanıtı değil miydi? Bu yasaklı ve utanç dolu, erkeği oğlanın önünde diz çökmeye zorlayan devasa aşk dalgası, Yaşlananın, yetişmekte olana yaptığı tecavüzün doğa tarafından alınan öcü değil miydi? (Gombrowicz, *Günlük 1953-1958* 199).

Gombrowicz'in "erkek" ve "oğlan" kavramları arasındaysa, oğlanı üstün tuttuğu tartışılmaz bir gerçektir.

... "oğlanın" üstüne birincil anlam vermek, tüm resmi altarı yıkmak, bunun yerine konan kaideye, aşağı tarafla olan bağlantısı içinde tüm gücüyle, kötülüğün, aşağılığın, önemsizliğin gençlik ilahını yerleştirmek. Bu durum, sanata, en azından benim sanatıma, varoluşun diğer kutbunu getirmekle, yetersizlikle bizi bağlayan insan biçimini adlandırmakla, ondan alınan şanı ona geri vermekle kesinlikle bilincimizi genişletecek. Ama burada ikinci görev ortaya çıkıyordu, öncelikle "erkeklikten" kurtulmadan, bu konuya kalemin ucuyla dokunmam olanaksızdı ve yazmam, konuşmam için, kadınlık karşısında, bu bağlamdaki korkumu yenmem gerekti. Ah! Onların, erkeklerin, birbirlerini erkekliğe doğru dürterek, kadın cinsi karşısındaki o panik içindeki korkularıyla birbirlerini ona doğru zorlayarak, kendi aralarında ürettikleri o erkekliği iyi bilirim; Erkeğe

ulaşma gerginliğinde, erkek kramplarıyla birbirlerine erkeklik dersi veren erkekler tanırım. Böyle bir erkek, kendi özelliklerini abartır: Ağırlığı, kabalığı, gücü ve ciddiyetiyle böbürlenir; tecavüz eden, zorla alan birisi olur -böylece zayıflığın silahları olan güzellikten, zarafetten korkar; erkeklik canavarlığına dalar, pis bir hovarda, sıradan, aptal, sakar, önemsiz biri olur çıkar. (Gombrowicz, *Günlük 1953-1958* 201).

Çünkü Gombrowicz “genç” ve “olgunlaşmamış” olana hayrandır.

Gençlik, bana dünyadaki en yüksek ve en mutlak değer gibi geliyor... Ama bu ‘değerin’ tek bir özelliği vardı, hani olsa olsa şeytanın bulduğu bir özellik – genç olmak, değerlerin altında bir şeydir. (...)Bu son sözler, yani ‘değerlerin altında’ olmak, bendeki yaşam-bilinç çatışmasının neden bunca sert olduğunu ve neden hiçbir çağdaş varoluşçuluğa uyamadığımı anlatır. Yaşamın özüne uygun oluşu veya olmayışı, benim için aynı değerdedir - benim çelişkim, bir tarafta Değerli Olma, öteki tarafta, Pek Değerli Olmama... Doyumsuzluk... Olgunlaşmamışlık... Düşünüyorum da bu bendeki en önemli, en kişisel en özel şeydir. Benim için ciddiyetsizlik de, insana gereken ciddiyet kadar önemlidir. Eğer filozof ‘İnsan, Tanrı olmak ister’ derse, ben de şunu ekleyebilirim: ‘İnsan, genç olmak ister.’ (Gombrowicz, *Günlük 1959-1969* 201).

Gombrowicz babalar ve oğullar arasında bir seçim yapmak zorunda hisseder kendini ve önce oğulu seçer.¹⁰ Ama hemen sonra geri adım atar.¹¹ Ancak, ardından ‘oğulistanı’ ‘babaistana’ üstün tutması gerektiği düşüncesi ağır basar.¹²

‘Oğulistanı’ işte bunun için seçer, ama ‘babaların vatanına’ olan sevgisi de bakidir. Freud’un, “Karamazov Kardeşler” için yazdığı önsözde yaptığı saptama bu arada kalışı açıkladığı için önem kazanmakta: “Bir oğlun babasına karşı olan durumu bizim dilimizle söyleyecek olursak ‘iki değerlidir’. Yani babasını düşman gibi gören çocuk ondan nefret ederek ölümünü arzularken, ona karşı belli bir ölçüye kadar da saygı durmaktadır” (Freud, “Dostoyevski ve Baba Katilliği” 15).

¹⁰ “Oğlanı biraz rahat bırakmalı, İstediyini yapsın. Öz Babasını öldürsün isterse, varsın Babasız olsun” (Gombrowicz, *Trans-Atlantik* 144).

¹¹ “... ah galiba En İğrenç düşünce bu, yani Oğula günah işletmek, onu bozmak, Bozulmasını, Kirlenmesini buyurmak Düşüncesi” (Gombrowicz, *Trans-Atlantik* 144).

¹² “...ama yok, yok, olursa olsun, neden korkacağım ki, neyi kirliteceğim, Olması gereken olsun, kırılın, patlasın, bırak dağılsın, dağılsın, Oh Gelecek olan Oğulistan, oh Bilinmeyen Oğulistan! Onun önünde, gecenin zifiri karanlığında durarak (çünkü kibrit sönmüştü) Geceye, Karanlığa, Duruşlara sesleniyor, onu Gece yansı baba evinden kırlara doğru kovalıyordum” (Gombrowicz, *Trans-Atlantik* 144).

Gombrowicz 1939'da terk ettiği ve bir daha geri dönmediği ülkesinde -özellikle 'Trans-Atlantik' romanını yazdıktan sonra- uzun bir süre vatan haini ilan edilmiştir. Oysa Gombrowicz Polonya'ya karşı -tıpkı bir oğulun babasına duyduğu türden- "iki değerli" bir sevgi duymaktadır. Bir başka deyişle, derdi Polonyayla değil, insana dayatılan biçimlerle ilgilidir. Oğulların geri çekilip babaların gücü elinde tutmasına dayanamaz yazar. Aslında bir türlü kopamadığı ülkesinin onu reddetmesini de hazmedemez. Günlüğünde "Trans-Atlantik" için şu sözlere yer verir: "*Trans-Atlantik*" Polonya'ya da değiniyor, 'Polonya' sözcüğü içinde tüm yerel kompleksler var zaten. (Gombrowicz 1953-1958 300) (...) On iki yıl sonra yurdumun edebiyatına ikinci girişim, yurduma karşı isyan bayrağı altında oluyor. (Gombrowicz 1953-1958 306).

Peki, bu isyan bayrağını yalnızca dayatılan biçime karşı mı açmıştır Gombrowicz, isyan olarak kabul edilen bu bayrağı açmış olmaktan dolayı mutsuz mudur? Eğer öyleyse, bu mutsuzluğun altında yatan erkekliğini kaybetme korkusu olmasın sakın? Burada yine Freud'u anmak lazım:

Oğul babasına hayranlık duyduğu için onun yerinde olmak ister, ama yine bu yüzden onu ortadan kaldırmak ister (...) çocuk (...) babasını ortadan kaldırmasının yine onun tarafından kendisine verilecek bir cezayla yani iğdiş edilme cezasıyla sonuçlanacağına inanır. Böylece iğdiş edilme korkusundan (yani erkeklik gücünü koruma kaygısıyla) ötürü (...) babasından kurtulmak isteğinden vaz geçer (Freud, "*Dostoyevski ve Baba Katilliği*" 15).

Bu romanda -tersinlemeyle de olsa- bir anlamda yine bu korku karşımıza çıkıyor. Bu kez 'erkekliğinden kurtulma adına' babasını öldürmeye kalkan Ignac, belki de cezalandırılma korkusuyla Tomasz'ı öldüremiyor. Öte yandan, baba da oğlunu öldüremiyor:

Varsa yoksa Takatuka, Takatuka, gemi aزیya almış bir At gibi Tak-Tak-Tak-Tuk-Tuk, Takatuka! Tomasz, sanki et kesmek ister gibi bir uzun kasap bıçağı aldı... fakat setresinin cebine soktu...

Oğul Cinayeti, Oğul Cinayeti diye bağırarak istedim. Ama yok Baba Cinayeti! Topuk burun, topuk burun zıpla, zıpla, zıpla dur derken Tak-tak-taklayan Ignac, (...) Tomasz'a vuruyor.

Tanrım, Tomasz, yere düştü!..

Tomasz, yere düştü!.. Tak-tak, Ignac, Taklayarak uçuyor, taklayacak, taklayacak, öz Babasına Taklayacak, ay, Taklayacak artık, Taklayacak...

Ah, Oğul, Oğul, Oğul! Gebersin Baba! Ignac Uçuyordu. Ne olacaksa olsun. Gebertsin Oğul Babasını!

Ama o da ne? Oh, galiba Kurtuluş! Nasıl yani, ne oluyor? Ah, galiba kurtuluş! Çünkü Taklayarak uçarken ve herkes Donmuş bir halde dururken, o gülmekten patlıyor. Babasını Taklayarak Taklayacağına, gülüşe bir Tuk atıyor, gülmekten Tuklayıp babasının üstünden atıyor, atlatıp gülerek Tak-Tak! Ay ne Gülme, ne Gülme! (...) Taklayarak patlayan kahkahalar! (...) Duvarlara tutunup Bağırıyorlar, altlarına İşiyorlar, Boğuluyorlar, artık Duramıyorlar. (...) Tak-Tuk, hah-hah, gülmekten, hahlaya hohluya, taklaya tuklaya Patlıyorlar, birbirlerinin kollarına atlıyorlar, birlikte Yuvarlanıyorlar, bir diğerine Tak-tak diyor, Anırıyorlar da, Anırıyorlar, galiba, taklayarak Patlıyorlar. Gülmekten oh, Gülmekten, Tak, Gülmekten tak-tuk, Takatuka! ... (Gombrowicz, *Trans-Atlantik* 150-151).

Bu kaotik ortamda ne babanın oğulu ne de oğulun babayı öldürebildiğini görüyoruz. Gombrowicz çoğu romanında yaptığı gibi grotesk bir gülmeceyle sonlandırıyor bu karmaşayı.

Yazımızın başlarında doğu toplumları için ‘oğullarına oğulluktan sessizce çekilmeye izin vermeyen babaların’ toplumudur; Orhan Pamuk’un romanında da, babanın ölmesini yeğlemesi buna karşı bir isyan olabilir dedik ve bu cümlenin altını çizdik. Oysa batılı bir toplum olmasına karşın, bir başka erkek egemen toplumun, yani Polonya’nın en önemli yazarlarının başında gelen Gombrowicz, “*Babayı veya oğulu tutmaz, “ikili karşıtlıkların (homo-hetero, gelenek-yenilik, düzen-kaos, norm-sapkınlık) sistemini çökertir. Oğulistan adına Babaistandan yani babaların vatanından kurtuluşu değil, fakat aynı alternatiften özgürleşmeyi arar”* (Franczak 164), ancak, farklı bir biçimde de olsa, belki de Pamuk’la aynı isyanla bitirir romanını.

Diş ağrısı veya yürek sancısı ulus ya da ırk sorar mı? Benzer biçimde yakmaz mı insanların canını? Bu durumda Pamuk’un ve Gombrowicz’in farklı biçimlerde, hatta farklı yüzyıllarda da olsa, benzer bir isyanı yansıtmalarında şaşacak ne var?

KAYNAKÇA

Franczak, Jerzy. “Ahlâksız Teklif” (Sonsöz). *Trans-Atlantik*. Gombrowicz, Witold. İstanbul: Everest, 2017. 153-165.

Freud, Sigmund. “Dostoyevski ve Baba Katilliği” (önsöz). Dostoyevski, Fyodor. *Karamazov Kardeşler*. Çev. Selahhattin Hilav. İstanbul: İletişim, 2011. 9- 27.

---. *Totem ve Tabu*. Çev. Hasan Can. Ankara: Tutku, 2014.

Gombrowicz, Witold. *Günlük 1953-1958*. Çev. Neşe Taluy Yüce. İstanbul: Yapı Kredi, 2015.

---. *Günlük 1959-1969*. Çev: Neşe Taluy Yüce. İstanbul: Yapı Kredi, 2016.

---. *Trans-Atlantik*. Çev: Neşe Taluy Yüce. Ankara: Everest, 2017.

Pamuk, Orhan. *Kırmızı Saçlı Kadın*. İstanbul: Yapı Kredi, 2016.

---. *Nobel Konuşması: Babamın Bavulu*. İstanbul: İletişim, 2007.

Propp, Vladimir. *Masalın Biçimbilimi*. Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat. İstanbul: İş Bankası, 2008.

Tura, Saffet Murat. *Freud'tan Lacan'a Psikanaliz*. İstanbul: Kanat, 2004.